

УДК 376.3:37.04

Н.В. НИКОНЕНКО,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

МЕТОДОЛОГІЧНА РОБОТА З БАТЬКАМИ ЯК НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ҐЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті підкреслено необхідність укладання методичних рекомендацій для батьків дітей із особливими потребами для підвищення ефективності виховання у сім'ї. Запропоновано використання «Книги для батьків» у роботі із навчально-методичним комплексом «Ґендерне виховання дітей із інтелектуальною недостатністю». Пояснено особливості укладання «Книги для батьків» та її основні компоненти.

Ключові слова: ґендерне виховання, діти із інтелектуальною недостатністю, сімейне виховання, робота з батьками.

Постановка проблеми. Функцію соціалізації зростаючого покоління беруться виконувати чимало суспільних інститутів (релігія, громадські організації, школа, секції, гуртки та клуби, ЗМІ і суспільство в цілому), але головним є сім'я. Саме тут дитина вперше потрапляє в суспільство людей, спочатку близьких (батьки), потім чужих. Саме тут дитина починає рости і розвиватися як духовно, так і фізично. Дитину віком 6–10 років важко назвати самостійною, вона не може нічого вирішити сама, без допомоги дорослого, при цьому в її житті починається період, повний нових емоцій, відносин, друзів, випробувань. Дуже важливо як у цей період будуть поводитись дорослі (батьки, вчителі, близькі), адже протягом усього цього періоду дорослий супроводжуватиме дитину на її нелегкому шляху. Саме дорослий допоможе їй у тяжкій життєвій ситуації, «простягне руку допомоги», в потрібний момент порадить, як вчинити.

Аналіз останніх досліджень. Важливість роботи з батьками під час навчально-виховної роботи із дітьми з особливими освітніми потребами не потребує підтвердженнь. Чимало науковців (А.С. Іваненко, О.М. Мастюкова, С.П. Міронова, Г.Б. Шаумаров та ін.) довели і описали етапи та характерні ознаки роботи із батьками, які виховують дітей із особливими потребами. Проте у більшості розробок пропонуються методичні рекомендації для вчителя, а батькам методичні поради повідомляються під час зустрічей із вихователями та вчителями, зокрема під час проведення круглих столів.

У розробленому нами навчально-методичному комплексі «Ґендерне виховання дітей із інтелектуальною недостатністю» (автори В.Н. Шевченко, Н.В. Никоненко [3]) враховано цю особливість. Ґендерне виховання передбачає не лише усвідомлення приналежності до певної статі, але й формування готовності до виконання ролей у суспільстві, допомагає розвинути почуття дитини, відчуття тіла, образ тіла, і одночасно підсилює віру дитини в себе, самовпевненість, сприяє розвитку самовизначення: дитина зможе відповідально поводитись відносно себе та інших. Саме тому вважаємо, що запропонований навчально-методичний комплекс (НМК) стане актуальним та ефективним засобом навчально-виховної роботи як у закладах освіти, так і у родинному вихованні.

Формулювання мети. Метою статті є обґрунтування необхідності видання методичних порад для батьків, які виховують дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, для підвищення ефективності гендерного виховання та формування соціальних навичок загалом.

Виклад основного матеріалу. Згідно з показниками статистики [1] дитина з порушеннями інтелектуального розвитку входить до групи високого ризику щодо насильства, у тому числі сексуального. Недостатній рівень статевого виховання серед дітей та молоді більшості країн, зокрема України, робить нове покоління громадян вразливими до примушення, зловживання та експлуатації, небажаної вагітності та інфекцій, що передаються статевим шляхом, зокрема ВІЛ. Передача знань та навичок, які, за твердженнями світових експертів [1], допоможуть приймати відповідальні рішення, особливо необхідна найбільш незахищеним категоріям молоді: дівчатам-підліткам, яких ще в дитинстві видали заміж, хлопцям та дівчатам, які ведуть активне статеve життя, та особам з обмеженими фізичними та розумовими можливостями. Саме тому ми вважаємо, що ця категорія дітей має отримувати відповідно віку інформацію та формувати навички, що сприятимуть їх соціалізації та безпеці.

Розроблений НМК «Гендерне виховання для дітей із інтелектуальною недостатністю» складається із п'яти зошитів (кроки 1–5), посібника для вчителів, книги для батьків дітей із особливими освітніми потребами та комплексу унаочнення навчального процесу. Зошит кожного кроку містить наочність для пояснення або обговорення теоретичних питань та практичні завдання, розроблені спеціально для дітей із інтелектуальною недостатністю із урахуванням особливостей сприйняття та обробки інформації у осіб із різними нозологіями.

Посібник для вчителів має комплексний характер. На одному розвороті педагог зможе одночасно бачити матеріал зошита (на лівій стороні) та запропонований стислий конспект групового заняття із переліком можливого домашнього завдання (на правій стороні).

У книзі для батьків дітей із порушеннями інтелектуального розвитку подано детальну інструкцію з організації виконання роботи над матеріалом кожного зошиту з гендерного виховання, практичні поради та пояснення стратегій гендерного виховання у сучасному світі.

Головною метою книги для батьків є надати роз'яснення тієї інформації, яка у стислому вигляді подається і унаочнюється у зошитах для учнів, пояснити особливості виконання домашнього завдання, а також запропонувати ті види роботи, які можна використати у родинному вихованні на основі навчально-методичного комплексу «Гендерне виховання для дітей із інтелектуальною недостатністю».

Передусім батькам повідомляють про основні напрями роботи, висвітлені у комплексі:

- навчання дітей основ безпеки їх життя та здоров'я (безпека та уникнення спілкування з незнайомими людьми, відстань у спілкуванні в установах: школі, магазині, театрі, транспорті тощо).

- збереження здоров'я та формування навичок здорового способу життя (знання наукових назв та функцій основних частини тіла, відмінностей розвитку хлопчиків та дівчаток, правил гігієни та піклування про власне тіло);

- формування цінності сім'ї (довіра до членів сім'ї – це захист дитини від потенційно небезпечного впливу незнайомих, зокрема від сексуального насильства, та надія на краще майбутнє, реалізацію себе у дорослому житті). Навіть якщо у родині не все складається найкращим чином на теперішній момент, необхідно сформувати у дитини цінність справжньої гармонії сімейних стосунків та розуміння життєвого вибору різних людей (виховувати багато дітей / не мати дітей взагалі, створювати власну сім'ю / ніколи не одружуватися тощо).

Одним із основних інструментів для навчання дітей основ безпеки їхнього життя та здоров'я у НМК стає килимок дистанцій.

Килимок дистанцій – це засіб формування усвідомленої поведінки Вашої дитини з іншими людьми. Ваша дитина має запам'ятати, на якій відстані їй можна і не можна спілкуватися з різними категоріями людей в установах: школі, магазині, у гостях, кіно та інших громадських місцях, як спілкуватися безпечно та як уникати спілкування з незнайомими людьми.

Килимок складається з трьох кіл різного кольору: зелене коло – сама дитина та члени її сім'ї, жовте коло – знайомі люди, з якими батьки дозволяють щоденне спілкування (друзі, вчителі, лікарі, сусіди тощо.), червоне коло – особи, з якими батьки не дозволяють спілкуватися, або незнайомці.

У процесі навчання дитина усвідомлює, що існує три категорії людей, з якими вона спілкується на різних рівнях: сім'я, знайомі та незнайомі люди. Сама дитина є частиною сім'ї, з членами якої дозволяється спілкуватися на відстані до 45–50 см (у зеленому колі килимка). Коли дитина та член родини встають на зелене коло, то вони можуть обійняти один одного, поцілувати.

З людьми кола знайомих родини, яким можна довіряти, на думку членів сім'ї, дозволяється спілкуватися на відстані витягнутої руки (на жовтому колі). Коли дитина стоїть на зеленому колі, а її друг або товариш по навчанню, або вчитель стоїть на жовтому колі, то вони не можуть обійнятися, дуже близько притиснутися тілами. Але ця відстань дозволяє привітатися за руку, гратися в гри, передавати один одному речі, розмовляти.

Червоний колір – це знак заборони. Оскільки кожна незнайома людина – це потенційна небезпека, з незнайомцями не потрібно знайомитися, розмовляти, запрошувати в гості, приймати від них подарунки, слухати їхні секрети і розказувати свої. Така відстань забезпечує неможливість тілесного контакту (доторкнуться до дитини, взяти за руку, втягнути в машину, дати щось дитині). Дітей із порушеннями інтелектуального розвитку необхідно навчити цього простого правила, яке збереже їхнє здоров'я і навіть життя!

У НМК [3] висвітлено такі теми: «Будьмо знайомі», «Дівчинка і хлопчик», «Зачіски дівчинки і хлопчика», «Одяг дівчинки та хлопчика», «Сім'я», «Хатня робота», «Тіло людини», «Дії тіла людини», «Внутрішні органи», «Як я з'явився на світ», «Правила поведінки у туалеті і душі», «Правила поведінки та спілкування», «Знайомі і незнайомці», «Подарунки і секрети», «Емоції», «Дружба», «Любов» тощо.

Оскільки навчальна діяльність не відразу і не повністю замінює ігрову в житті дитини молодшого шкільного віку, у навчально-методичному комплексі запроваджено принцип безперервної дидактичної гри.

У посібнику діти знайомляться із його головними персонажами – дітьми Анею та Вою, сестрою і братом, однолітками учнів [3]. Усе подальше навчання відбувається шляхом ознайомлення із матеріалом підручника разом із ними. Діти вчать вітатися із персонажами, один з одним, знайомляться із членами їхньої родини (батьками, дідусями і бабусями), знайомлять Аню та Вову із своїми родинами (при цьому наголошується ідея рівності всіх сімей, незалежно від їх складу), разом вивчають цикли життя чоловіків та жінок, особливості розвитку тіла хлопчиків і дівчаток, внутрішні органи, питання догляду за тілом, охайності, вибору відповідного природі одягу і багато іншого.

Для надання можливості батькам самостійно вдома організувати роботу із НМК та/або виконання домашніх завдань у тексті «Книги для батьків» [3] подано коментар щодо трактування деяких сучасних тенденцій:

– «У сучасному світі немає обмежень у виборі зачісок. Якщо серед знайомих або членів сім'ї чоловік має довге волосся, а жінка має дуже коротку стрижку, важливо виховувати у дитини повагу до вибору іншої людини своєї зачіски, свого образу. Але слід завжди пам'ятати про необхідність догляду за волоссям, його миття та охайність зачіски»;

– «Одяг захищає наше тіло від холоду, дощу, фізичних ушкоджень. Отже, тема «Одяг» - це передусім захист здоров'я. Проте одяг виступає елементом суспільної культури. Є одяг чоловічий і жіночий, традиційний для кожної культури, у кожній сім'ї одяг може бути різним. Необхідно ознайомити дітей із особливостями одягу, характерними для нашої культури та комфортним для традицій Вашої сім'ї».

Одночасно вводиться поняття «правила». Правила існують у нашому суспільстві для комфортного життя всіх його членів, отже необхідні для засвоєння учнями із порушеннями інтелектуального розвитку також. Учні знайомляться із правилами поведінки із незнайомими людьми, дотримання відстані у спілкуванні із членами родини, друзями та незнайомими людьми, правилами поведінки у спілкуванні із друзями та однокласниками, правилами захисту (у випадку, якщо інша людина виявляє бажання порушити зону комфортного спілкування), правилами відвідування туалетів (умовні позначення, порядок дій, гігієна), магазинів, театру та кінотеатру, правила користування громадським транспортом. Батькам пропонують часто повторювати правила разом із дітьми вголос, щоб діти їх легше запам'ятали та використовували при нагоді. Серед правил зокрема є такі: «Я не беру подарунки від незнайомців!», «Я не розмовляю із незнайомцями!», «Я не маю секретів від батьків!».

Пояснення для батьків пропонуються не лише для розуміння загальних положень НМК, але й для тлумачення особливостей виконання певних видів завдань. Наприклад, перед виконанням завдання «Встав знак «гарно» або «погано»» [3, с.19] батькам радять спершу обговорити поняття «гарний дотик» та «поганий дотик» за допомогою відповідних карток. Відтак наголошується, що задля безпеки дитини необхідно повторити, що до певних місць нашого тіла нікому не можна дозволяти дотикатися: інтимні зони для хлопчиків та дівчат, а також обличчя. Лише батьки або особи, які доглядають за дитиною, та лікарі з дозволу батьків можуть доторкатися до дитини. Після цього повторення дитина має вставити необхідний знак (зеленим олівцем «гарно» або червоним олівцем «погано») у порожні квадратики. Якщо дотик є безпечним – дитина ставить «галочку», якщо дотик потенційно небезпечний для фізичного та психічного здоров'я дитини, несе певну загрозу для неї (обличчя, зона трусів, зона грудей у дівчат) – потрібно поставити «хрестик». Батькам також рекомендують використовувати невербальну мову (жести «гарно»/«погано» і міміку), а під час розмови змінювати тембр голосу, щоб дитина бачила та відчувала що є гарним, а що – поганим.

Робота виконувалась у рамках проекту «Різні можливості – рівні права на здоров'я» громадської організації «ДАСИД» у межах проекту USAID «Репродуктивне здоров'я жінки в Україні», який виконував благодійний фонд «Здоров'я жінки та планування сім'ї». Навчально-методичний комплекс може бути запроваджений у навчально-виховний процес незалежно або бути інтегрований у навчальну дисципліну «Основи здоров'я» та подібні.

Висновки. Подальшим етапом нашого дослідження стане аналіз результатів впровадження навчально-методичного комплексу «Гендерне виховання дітей із інтелектуальною недостатністю», яке проходить у 2017–2018 навчальному році у п'яти містах України.

Список використаних джерел

1. Международное техническое руководство по половому просвещению: Фактологически обоснованный поход для школ, учителей и специалистов по санитарному просвещению [Электронный ресурс] / Под общ. руков. М. Ричмонда. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183281r>.
2. Стандарти сексуального образования в Европе: Рамочный документ для лиц, определяющих политику, руководителей и специалистов в области образования и здравоохранения // Режим доступа http://rodkom.org/ftp/oficial/standart_sex.pdf.
3. Шевченко В.Н. Гендерне виховання дітей із інтелектуальною недостатністю: книга для батьків. Кроки 1–3. / В.Н. Шевченко, Н.В. Никоненко. – Дніпро: Ліра, 2017. – 38 с.
4. Шевченко В.Н. Гендерне виховання дітей із інтелектуальною недостатністю: Пілотний збірник / В.Н. Шевченко, Н.В. Никоненко. - Дніпро: Ліра, 2016. – 38 с.
5. Інформація для всіх: Європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти: Метод. посіб. – К.: Коаліція. – 40 с.

References

1. In M. Richmond (Ed.). *Mezhdunarodnoe tekhnicheskoe rukovodstvo po polovomu prosveshcheniiu: Faktologicheski obosnovannyy podkhod dlia shkol, uchitelei i spetsialistov po sanitarnomu prosveshcheniiu* [International Technical Guidance on Sexuality Education: A factually grounded campaign for schools, teachers and health educators]. Access mode: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183281r> (In Russian).
2. *Standarty seksualnoho obrazovaniia v Evrope: Pamochnyi document dlia lits, opredeliushchikh politiku, rukovoditelei i spetsialistov v oblasti obrazovaniia i zdravookhraneniia* [Standards for Sexual Education in Europe: A Framework Document for Policy-makers, Executives and Specialists in Education and Health]. Access mode: http://rodkom.org/ftp/oficial/standart_sex.pdf (In Russian).
3. Shevchenko, V.N. & Nikonenko, N.V. (2017). *Henderne vykhovannia ditei iz intelektualnoiu nedostatnistiu: Knyha dlia batkiv* [Gender education for children with intellectual disabilities: Book for parents]. Dnipro, Lira Publ., 38 p. (In Ukrainian).

4. Shevchenko, V.N. & Nikonenko, N.V. (2016). *Henderne vykhovannia ditei iz intelektualnoiu nedostatnistiu* [Gender education for children with intellectual disabilities]. Dnipro, Lira Publ., 38 p. (In Ukrainian).

5. *Informatsiia dlia vsikh: Evropeiski standarty vykladu informatsii, yaku lehko chytaty ta rozumity* [Information for all: European standards for providing information that is easy to read and understand]. Kyiv, VHO 'Koalitsiia' Publ., 40 p. (In Ukrainian).

В статье подчеркнута необходимость составления методических рекомендаций для родителей, которые воспитывают детей с особыми потребностями, для повышения эффективности воспитания в семье. Предложено использование «Книги для родителей» в работе с учебно-методическим комплексом «Гендерное воспитание детей с интеллектуальной недостаточностью». Дана характеристика особенностей составления «Книги для родителей» и ее основных компонентов.

Ключевые слова: гендерное воспитание, дети с интеллектуальной недостаточностью, семейное воспитание, работа с родителями.

The necessity of compiling recommendations for parents of children with special needs for raising the efficiency of family education is highlighted. The use of Parents Book in the work with the coursebook "Gender education of children with intellectual disabilities" is suggested. The peculiarities of the Parents Book and its main components are explained.

Key words: gender education, children with intellectual disabilities, family upbringing, work with parents.

Одержано 15.01.2018.